

NOVA RAZMATRANJA O RANOBIZANTSKIM POJASNIM KOPČAMA TIPA "BOLOGNA/BALGOTA"¹

TOMISLAV FABIJANIĆ
Odjel za arheologiju
Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV., 2
HR 23000 Zadar
tfabijan@unizd.hr

UDK: 904.671.12](450.7 Južna Italija)"06"
904.671.12](4-191.2) "06"
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno / Received: 2008-03-14

U radu se analiziraju neki primjerci ranobizantskih pojasnih kopči što su otkriveni na područjima južne Italije (Kalabrija, Puglia, Sicilija) i južnog Jadrana (južna Dalmacija, Albanija), uključujući i nekoliko neobjavljenih primjeraka. Autor u njima prepoznaje posebnu regionalnu inačicu tipa "Bologna/Balgota", karakterističnu za navedena područja. Glavna stilska osobina tih kopči je okov ukrašen motivom križa izvedenim na proboj. Kopče se datiraju u 7. st.

KLJUČNE RIJEČI: *pojasne kopče tipa "Bologna/Balgota", južni Jadran, južna Italija, ranobizantsko razdoblje, 7. stoljeće*

Povijesna razdoblja kasne antike i ranog srednjeg vijeka spadaju među najzanimljivija, ali umnogome i najkontroverznija doba. To je doba odumiranja, ili bolje rečeno, zamiranja klasične antičke civilizacije i njenih stečevina, od kojih su mnoge zauvijek nestale, a neke su pod velom zaborava ostale stoljećima. Isto tako, to je vrijeme potpunog afirmiranja kršćanstva koje je korjenito izmijenilo antički svijet, ali ga i na specifičan način sačuvalo za budućnost. Međutim, ovaj je period možda najjače obilježen seobama mnogobrojnih naroda različita podrijetla koje su prokrčile put novom povijesnom razdoblju – srednjem vijeku. Upravo su oganj i mač Velike seobe naroda, započete provalom Huna u Europu krajem 4. st., uništili Zapadno Rimsko Carstvo, ali su istodobno, zajedno s kršćanstvom, položili temelje na kojima počiva srednjovjekovna Europa. Sudbinu zapadnog dijela Carstva nije pratio i njegov istočni dio, koji se uspio othrvati bujicama seoba. Upravo je opstanak Bizanta imao velikih posljedica za čitavu Europu, a na poseban način za mediteranski bazen, pa samim time i za prostor južne Italije i južnog Jadrana, s kojeg potječu artefakti koji se analiziraju u ovome radu. Na tim se prostorima antički način života, poglavito na obali, ipak uspio održati, potpomognut i Justinijanovom rekonkvistom u prvoj polovici 6. st. U tom je smislu vrlo ilustrativan primjer upravo istočne jadranske obale na kojoj tekovine antike opstaju sve do avaro-slavenskih najezi u prvoj polovici 7. st. Ti se upadi novoga stanovništva završavaju trajnim naseljavanjem Slavena/Hrvata na teritoriju bivše rimske provincije Dalmacije,

¹ Ovaj rad rezultat je nastavka istraživanja ranobizantskih pojasnih kopči koja smo započeli pišući magistarski rad. Postojanje regionalne inačice kopči tipa "Bologna/Balgota" prvi smo put detaljnije obradili na godišnjem skupu Hrvatskog arheološkog društva održanom 2005.

u Dubrovniku. U tom je trenutku bilo poznato tek šest primjeraka analiziranih kopči, dok ih se u ovom članku donosi čak 16, uključujući i neke neobjavljene primjerke iz južne Italije.

ali čak niti to nije poremetilo kontinuitet života i civilizacije u nekim gradovima na obali i otocima, kao što su Zadar, Trogir, Rab itd.

Arheološka izvorna građa, uz povijesne izvore, može baciti tračak svjetla na ova turbulentna i još uvijek nedovoljno poznata vremena. Uz ostatke sakralne i fortifikacijske arhitekture, i sitni nalazi, uključujući pojasne kopče, pružaju uvid u kompleksnost promatranog razdoblja nudeći nam artefakte kasnoantičkog autohtonog življa i nalaze koji su pripadali tzv. barbarskim narodima, ali nam pružaju i jasne dokaze o bizantskoj carskoj vlasti na Jadranu i u južnoj Italiji. U tom kontekstu analiza jedne specifične inačice pojasnih kopči tipa "Bologna/Balgota", koju smatramo karakterističnom upravo za južni Jadran i južnu Italiju, može biti vrijedan doprinos sagledavanju cjelokupne slike povijesnih i društvenih događanja na prostorima koji, iako relativno udaljeni, čine dio istog kulturnog kruga u vremenu prije korjenitih promjena uzrokovanih slavenskim naseljavanjem na istočnom Jadranu i arapskim napadima na južnu Italiju.

Pod terminom "pojasna kopča" podrazumijeva se uporabni predmet koji funkcionalno služi zakopčavanju kožnog remena, kako na muškoj tako i na ženskoj odjeći. Velika većina pojasnih kopči vezana je uz remenje opasača, pa nam one posredno pružaju i uvid u korištenje pojedinih odjevnih predmeta, npr. hlača koje od "barbarskog" odjevnog predmeta, koji je Honorije (393. – 395.) čak pokušao i zabraniti,² postaju svakodnevna pojava u ranome srednjem vijeku. Mali broj primjeraka, poglavito jednostavnijih i manjih dimenzija, mogao je služiti kopčanju remenja na obući, što je često moguće utvrditi jedino ako je poznat točan kontekst nalaza određenog artefakta. Uz to, postoje i kopče koje imaju neku drugu funkciju, npr. kopče tipa "Salona-Histria" koje su služile vješanju torbice o pojas.³

Pojasna kopča sastoji se od predice, trna i okova. Upravo je okov ključan element za tipološko razlikovanje pojedinih grupa kopči. On pruža velike mogućnosti za ukrašavanje koje može biti izvedeno punciranjem, urezivanjem, kloazoniranjem, ažuriranjem itd., stoga se može reći da ranobizantske pojasne kopče uz uporabnu, imaju i ukrasnu funkciju. Pojasne kopče su najčešće izrađene od bronce, rjeđe od srebra, dok su one od zlata iznimno rijetke.⁴ S obzirom na konstruktivne osobine, alka i okov mogu biti lijevani u jednom komadu (u tom je slučaju samo trn pomičan) pa govorimo o jednodijelnim kopčama, ali mogu biti i dvodijelne, i to u slučaju da su alka i okov lijevani zasebno te spojeni osovinom koja omogućava pomičnost alke u odnosu na okov.⁵ Za fiksiranje na pojas koriste se ušice na poleđini okova (najčešće su tri). Mnogi su tipovi pojasnih kopči kronološki osjetljivi, pa je upravo ova kategorija nalaza ponekad odlučujuća u datiranju šireg arheološkog konteksta.

Ranobizantske pojasne kopče intenzivnije se opisuju u arheološkoj literaturi tek od 30-tih godina 20. st., kada su uglavnom smatrane barbarskim kulturnim dobrom s obzirom na činjenicu da je većina tada poznatih kopči pronađena na barbarskim nekropolama, dok ih je samo manji dio potjecao s područja Carstva.⁶ Međutim, sustavne analize tog materijala koje se javljaju 50-tih godina 20. st., dovode do zaključka da je podrijetlo tih kopči ipak bizantsko, tj. da su one pronađene van granica Carstva tamo došle importom ili da su izrađene po uzoru na bizantske

² M. LIGHTFOOT, 2003, 81-82.

³ Z. VINSKI, 1974, 24; V. VARSIK, 1992, 80-81.

⁴ U potpunosti od zlata je jedna kopča iz Salone, vidi Z. VINSKI, 1974, 49-50, T. L, 2. Razlog za njihovu iznimno rijetku pojavu treba tražiti, osim u cijeni takvih predmeta, i u činjenici da je zlato vrlo mekano, pa takve kopče najvjerojatnije nisu mogle imati uporabnu nego samo

ukrasnu funkciju, a mogle su biti i statusni simbol, o čemu piše Prokopije (I. BALDINI LIPPOLIS, 1999, 218).

⁵ Uglavnom su jednodijelne npr. kopče tipa "Siracusa" i "Sucidava" dok su većinom dvodijelni tipovi "Korint", "Bologna", "Balgota", kopče s okovom u obliku slova "U" itd.

⁶ M. LIGHTFOOT, 2003, 81.

primjerke. Na prvom mjestu valja spomenuti J. Wenera koji je, analizirajući kopče iz muzeja u Kölnu,⁷ inaugurirao nazive za pojedine skupine, koji su i danas uglavnom prihvaćeni, a temelje se na imenima nalazišta karakterističnih primjeraka pojedine skupine.⁸ Upravo je on u stručnu literaturu uveo i naziv za kopče tipova "Balgota"⁹ i "Bologna", čija se inačica analizira u ovome radu. Vrlo su važni i radovi D. Csallányja koji analizira bizantske pojasne kopče razdoblja od 6. do 10. st.¹⁰ On svrstava kopče u 22 skupine na temelju oblika i ukrasa, ali treba spomenuti da ne koristi Wenerovu nomenklaturu, pa tip "Balgota" svrstava u svoju 9. grupu.¹¹ Za proučavanje pojasnih kopči 6. i 7. st. posebno je važan rad Z. Vinskog o kasnoantičkim starosjediocima u salonitanskoj regiji.¹² U tom su članku prvi put analitički obrađene sve tada poznate kopče 6. i 7. st. s područja Dalmacije, Istre, sjeverne Hrvatske, Bosne i Hercegovine, ali i sa širih prostora s kojih se autor koristi obiljem analognog materijala, kako s područja mediteranskog bazena, tako i čitave Europe. Što se autora novije generacije tiče, spominjemo samo I. Baldini Lippolis koja sumarno opisuje pojasne kopče ranobizantskog podrijetla u svojoj studiji ranobizantskog nakita, naravno s naglaskom na područje Italije. Navedena autorica kopče dijeli u četiri tipa, a kopče tipa "Balgota" svrstava u varijantu 4.f (*fibbie a "V"*) na temelju oblika okova.¹³ Za proučavanje bizantskih pojasnih kopči važna su i dva rada koja se poglavito bave panonskim područjem, a čiji su zaključci relevantni i za šire prostore. Riječ je o člancima U. Ibler i V. Varsika¹⁴ koji kopče tipova "Bologna" i "Balgota" svrstavaju u jednu tipološku grupu te koriste termin "Bologna/Balgota". Smatramo da je ovaj stav opravdan jer kopče ovih dvaju tipova imaju mnoge zajedničke osobine, npr. dvodijelnu izradu, ovalnu alku, srcoliki okov ukrašen na proboj. Uz to, datiraju se u isto vrijeme, a isto im je i područje rasprostiranja. Razlike između ovih dvaju tipova su uglavnom u dimenzijama (kopče tipa "Balgota" su nešto veće od onih tipa "Bologna") te i u činjenici da su okovi kopči tipa "Balgota" ukrašeni motivom palmete koja se ne javlja na kopčama tipa "Bologna". U tom kontekstu treba spomenuti da i Z. Vinski smatra kako je riječ o dva tipološki bliska podtipa iste grupe.¹⁵ To mišljenje dijelimo i mi pa ćemo iz toga razloga koristiti izraz "Bologna/Balgota".

Kopče tipa "Bologna/Balgota" mogu biti izrađene od bronce ili srebra, no brončani su primjerci mnogo češći.¹⁶ Imaju okov srcolika oblika koji je uvijek ukrašen srcolikim probojem u kojem može biti palmeta (podtip "Balgota"), ali ona može i nedostajati (podtip "Bologna"). Predica im je najčešće ovalna. U načelu su dvodijelne iako ima i jednodijelnih primjeraka. Kopče tipa "Bologna/Balgota" rasprostranjene su na čitavom Sredozemlju i Crnom moru, od Ibize na Balearima, preko Grčke do Egipta i Krima,¹⁷ što je uvjetovano intenzivnom bizantskom trgovačkom aktivnošću koja se odvijala morskim putevima duž obala Sredozemnog i Crnog mora. Međutim, bizantski utjecaji, ali i izravan import, prisutni su i u unutrašnjosti Europe, a posebno su očit u avarskoj materijalnoj kulturi što zorno dokazuje i kopča tipa "Bologna/Balgota" s mađarskog lokaliteta Zamárdi.¹⁸ Navodimo još i kopče iz groba 34 albanskog

⁷ J. WERNER, 1955.

⁸ I. Baldini Lippolis ispravno zaključuje da je Werner svoju analizu bizantskih kopči temeljio na nalazima iz zapadnih dijelova Carstva, poglavito s područja Italije i Balkana, a ne iz njegovih središnjih dijelova, tj. današnje Turske i Sirije (I. BALDINI LIPPOLIS, 1999, 220). Međutim, Wenerovi zaključci su i danas najvećim dijelom važeći.

⁹ Kopče tipa "Balgota" nazvane su po arheološkom lokalitetu na poluotoku Krimu u Ukrajini.

¹⁰ D. CSALLÁNY, 1954 (citiramo samo prvi članak u nizu jer se u njemu analiziraju kopče tipa "Balgota", ali i ostali tipovi koji se spominju u našem radu).

¹¹ D. CSALLÁNY, 1954, 340.

¹² Z. VINSKI, 1974.

¹³ I. BALDINI LIPPOLIS, 1999, 219-223.

¹⁴ U. IBLER, 1992; V. VARSIK, 1992.

¹⁵ Z. VINSKI, 1974, 29.

¹⁶ Primjer srebrne kopče ovog tipa je kopča iz groba 90 nekropole u Castel Trosinu.

¹⁷ Z. VINSKI, 1974, 28.

lokaliteta Koman,¹⁹ zatim kopče iz Kartage,²⁰ Taranta²¹ i s nepoznata lokaliteta na Sardiniji²² kod kojih je srcoliki proboj na okovu dodatno naglašen urezanim crtama koje prate rub proboja (to je osobina i regionalne varijante ovog tipa kopči koja se analizira u ovome radu). Zanimljiva je i kopča iz turskog Afyona čiji je okov okružen listolikim motivima.²³ U malom broju slučajeva ove su kopče ukrašene urezanim slovima ili raznim simbolima, npr. kopča iz groba 7 eponimnog lokaliteta Balgota na Krimu²⁴ te već spomenuta kopča iz groba 90 nekropole Castel Trosino u Italiji.²⁵ S prostora istočnog Jadrana navodimo kopču iz Starog Grada na otoku Hvaru, pronađenu prilikom istraživanja okoliša ranokršćanske crkve sv. Ivana zajedno s dvije kopče tipa "Korint"²⁶ te kopču iz Stona u južnoj Dalmaciji, uz koju je pronađen i privjesak tzv. Koman kulture.²⁷ Na području južne Italije ovaj je tip relativno brojno zastupljen, npr. u Kalabriji na lokalitetima Crucoli-Silipeto, Umbriatico – Caraconessa, Tre Chiese – Suvaretto, Cropani – Basilicata itd.²⁸

Upravo je za područje južne Italije i južnog Jadrana karakteristična posebna regionalna inačica kopči tipa "Bologna/Balgota". Smatramo da je te kopče potrebno znanstveno obraditi jer dosada nije u stručnoj literaturi šire analizirana regionalna grupiranost ovih kopči, što je vrlo zanimljiva pojava, posebno ako navedeni prostor promatramo kao dio istoga kulturnog kruga.²⁹ Naime, ove kopče imaju osnovne osobine ostalih kopči tipa "Bologna/Balgota" (materijal od kojega su izrađene - bronca, dvodijelna konstrukcija, ovalna alka, srcoliki okov ukrašen na proboj, dimenzije, datacija), ali im je okov ukrašen motivom križa s romboidnim proširenjima na hastama. Važno je napomenuti da je upravo križ najuočljiviji element, a na ovim kopčama je najvjerojatnije u funkciji kršćanske simbolike, tj. nije samo puka dekoracija.

Takve su kopče u Kalabriji pronađene na sljedećim lokalitetima: Cannarò di Cirò Marina – T. I, 1, San Morello di Scala Coeli – T. I, 2, Melito Porto Salvo – T. I, 3,³⁰ Crucoli – Silipeto, Cirò – Carrocceddu. Na nekropoli Crucoli – Silipeto je pronađeno i pet "klasičnih" primjeraka kopči tipa "Bologna/Balgota",³¹ a slična je situacija uočena i na položaju Cirò – Carrocceddu gdje su pronađene tri takve kopče.³² Ta je pojava izrazito značajna za dataciju regionalne varijante ovih kopči, o čemu će biti više riječi kasnije. S područja Kalabrije poznat je još jedan okov kopče koja pripada regionalnom podtipu kopči tipa "Bologna/Balgota", a pretpostavlja se da potječe s lokaliteta Torre Mordillo.³³

Iz Puglie potječe više ovakvih kopči, i to s dvaju lokaliteta. S položaja Otranto – imanje Maldonato potječu dvije kopče pronađene godine 1982. u grobu 19 zajedno s ranobizantskom kopčom s okovom u obliku slova "U" i folisom cara Heraklija (610.-641.) – T. I, 4-5.³⁴ Na

¹⁸ E. GARAM, 2002, fig. 34.1.

¹⁹ Z. VINSKI, 1974, T. XX, 3.

²⁰ C. EGER, 1999, 13, sl. 6.

²¹ C. D'ANGELA 1989, T. XLIX, sl. 5.

²² L. PANI ERMINI – M. MARINONE, 1981, 97, n. 145. Trn kopče sa Sardinije ima bazu pravokutna oblika ukrašenu urezanim motivom grančice, što je rijetkost na ranobizantskim kopčama.

²³ M. LIGHTFOOT, 2003, 86, Pl. VI/16.

²⁴ D. CSALLÁNY, 1954, T. VI, 3.

²⁵ R. MENGARELLI, 1902, fig. 134.

²⁶ J. JELIČIĆ-RADONIĆ, 1995, 71, kat. br. 34.

²⁷ Z. VINSKI, 1974, 28, T. XX, 6. Kopče iz Stona i Staroga Grada imaju određene specifičnosti koje ih udaljavaju od klasičnih primjeraka ove grupe. Kopča s otoka Hvara ima malen srcoliki proboj na velikom okovu pa djeluje kao loša

imitacija inače dosta elegantnih kopči ovoga tipa, dok kopča iz Stona ima bubrežastu predicu što je čini jedinstvenom unutar ove skupine kopči.

²⁸ M. CORRADO, 2001, 19.

²⁹ Nužno je spomenuti da je mišljenje o posebnoj regionalnoj inačici iznio još Z. Brusić kojemu su u tome trenutku bili poznati samo nalazi iz Otranta (Z. BRUSIĆ, 1988, 142). Naša su istraživanja to mišljenje potvrdila.

³⁰ Kopče s lokaliteta Cannarò di Cirò Marina, San Morello di Scala Coeli i Melito Porto Salvo nisu objavljene. Posebnu zahvalnost dugujemo kolegici Margheriti Corrado na dopuštenju da se objave ovi nalazi.

³¹ R. SPADEA, 1991, 560.

³² M. CORRADO, 2001, 19-20.

³³ M. CORRADO, 2001, 19.

istom su lokalitetu otkriveni i ostatci ranokršćanske cemetarijalne bazilike. Jedan neobjavljeni primjerak pronađen je na položaju San Giovanni – Piscopio u mjestu Cutrofiano.³⁵

Iz Italije potječe više artefakata bez dostatnih podataka o okolnostima nalaza. U Nacionalnom muzeju u Cagliariju čuva se jedna kopča tipa "Bologna/Balgota" kojoj nedostaje trn, a alka joj je facetirana - T. I, 10. Točno mjesto nalaza joj je nepoznato, ali nije isključeno da je na Sardiniju mogla doći uvozom.³⁶ Nije poznato niti točno mjesto nalaza jedne kopče sa Sicilije³⁷ - T. I, 6, a okolnosti nalaza su nepoznate i za dva slična nalaza koji se spominju u znanstvenoj literaturi.³⁸

Dvije kopče opisanog tipa "Bologna/Balgota" pronađene su i u albanskoj luci Drač na lokalitetu "Park Rinia" - T. I, 7-8. Kopče su pronađene u grobovima 28 i 29, koji zapravo čine dva dijela jedne zidane grobne komore. Grob 28 predstavlja manji dio komore u kojemu su pronađeni posmrtni ostatci desetero pokojnika. U njemu je, između ostalog, pronađena i jedna kopča tipa "Korint". U grobu 29 sahranjeno je 30 osoba, a od mnoštva nalaza iz ovoga groba (čak 73 predmeta) spominjemo tri kopče tipa "Korint" i novčić Konstansa II (641. - 668.). Osobitost je kopče iz groba 28 što na romboidnim proširenjima hasti križa ima reljefna ispupčenja. Nekropola se datira u razdoblje 6. i 7. st., a nužno je spomenuti da je izrazito ranobizantskog kulturnog obilježja, odnosno da je pripadala kasnoantičkom autohtonom stanovništvu bez utjecaja avarske, slavenske ili neke druge "barbarske" materijalne kulture.³⁹

Iz Hrvatske je poznata samo jedna ovakva kopča (T. I, 9) pronađena u Polačama na Mljetu i spada među najznačajnije arheološke lokalitete na istočnoj obali Jadrana. Arheološka istraživanja u arealu Polača, ali i hidroarheološka istraživanja u podmorju zaljeva, potvrdila su postojanje ranocarske *ville rustice* te ukazala na moguće postojanje termi i rimskog hrama. Krajem 5. st. Odoakarov komes *Pierius*⁴⁰ dolazi u posjed uvala u kojoj s vremenom nastaje građevinski kompleks kojemu pripadaju ladanjska palača o čijoj impresivnosti dovoljno govori podatak da se u njoj smjestio čitav jedan današnji zaselak, zatim crkva s tlocrtom u obliku slova T, dvojna crkva i jedna veća neistražena građevina od koje je vidljiva samo poligonalna apsida.⁴¹ Kopča je pronađena godine 1975. kada su na prostoru današnjega broskog pristaništa vršena podmorska arheološka istraživanja pod vodstvom Z. Brusića.⁴² Sudeći po fotografiji koju je objavio Z. Brusić,⁴³ okov kopče je s prednje strane ukrašen urezom koji prati njegov srcoliki obris. S obzirom na analogne primjerke, okov je najvjerojatnije završavao izdankom kružnog ili romboidnog oblika koji danas nedostaje.⁴⁴

³⁴ E. M. DE JULIIS, 1984, 431-432, tab. LVI.

³⁵ M. G. AISA – M. CORRADO (u tisku).

³⁶ L. PANI ERMINE – M. MARINONE, 1981, 98, br. 147.

³⁷ G. MANGANARO, 2007, sl. 7, br. 94.

³⁸ M. CORRADO, 2001, 20.

³⁹ F. TARTARI, 1984, 230-231, 235, tab. II, 6, tab. III, 4.

⁴⁰ Teza o povezanosti Pieriusa i Polača elaborirana je u M. CAGIANO DE AZEVEDO, 1968.

⁴¹ Za arhitekturu u uvali Polače usp. I. FISKOVIĆ, 1998 i tamo navedenu literaturu. Uzroke nastanka ovog kompleksa upravo na ovom mjestu najvjerojatnije treba tražiti u intenzitetu pomorskog prometa tim dijelom Jadrana i činjenici da je uvala Polače izvrsna luka, dobro zaštićena od vjetrova i bogata pitkom vodom. Iz tog su razloga ovu

uvalu brodovi mogli koristiti kao privremeno sklonište, ali i zimovalište za što su zasigurno morali plaćati određenu taksu. Uz to, ne treba zanemariti ni gospodarsku osnovu otoka, te zavjetne prinose koje su mornari ostavljali u ovdašnjim crkvama, usp. Z. BRUSIĆ, 1988, 142.

⁴² Z. BRUSIĆ, 1988. Brodski propeleri su u potpunosti poremetili stratigrafske odnose.

⁴³ Z. BRUSIĆ, 1988, sl. 7, 4.

⁴⁴ U Z. VINSKI, 1974, sl. a, donesen je crtež kopče na kojem je prikazan izdanak na kraju okova u obliku dvaju manjih ispupčenja. Međutim, na fotografiji se vidi da sam kraj okova u biti nije sačuvan, pa smo ga stoga skloni rekonstruirati na temelju analognih primjeraka.

U ovome je trenutku poznato 16 primjeraka ovog tipa, uključujući i one za koje nemamo podataka o mjestu i okolnostima nalaza. Prostorna rasprostranjenost kopči (Kalabrija – najmanje šest primjeraka; Puglia – tri primjerka; Drač – dva primjerka; Sicilija i Mljet po jedan primjerak) pokazuje da su sve (osim kopče koja bi eventualno mogla potjecati sa Sardinije) pronađene na području južnog Jadrana i južne Italije, i to na obalama ili u neposrednom zaleđu, na područjima koja su bila pod bizantskim vrhovništvom (T. II). Smatramo da navedena činjenica, uz činjenicu da su sve ove kopče u načelu vrlo slične, opravdava prepoznavanje ove inačice kao regionalnog specifikuma.

Svi opisani primjerci oblikom su vrlo slični, a izrađeni su od bronce, iako ne isključujemo mogućnost korištenja željeza za naknadne reparature, što je relativno česta pojava, primijećena posebno u slučajevima kada se izgubljeni dio, npr. originalni brončani trn, zamjenjivao željeznim. Među primjercima analiziranim u ovom radu ta je pojava primijećena na kopči s položaja San Morello di Scala Coeli na kojoj su vidljivi tragovi korodiranog željeza. Razlike u dimenzijama među ovim kopčama su minimalne, a sve su duge između 5 i 6 cm. Jedini primjerci koji se ukrasom izdvajaju iz ove grupe su kopča iz groba 28 s lokaliteta Drač – park Rinia koja na romboidnim proširenjima hasti križa ima reljefna ispupčenja te kopča iz Otranta koja na četvrtastoj bazi trna ima urezan znak "X". Posebno je važno istaknuti i specifičnost kopče s lokaliteta Cannarò di Cirò Marina. Naime, zbog nešto grublje izrade prostori su između hasti križa na dijelu okova bliže alci dobili kružni oblik, što dijelom ovu kopču približava onima tipa "Korint".

Velika sličnost kopči nameće i pitanje o njihovu radioničkom podrijetlu jer možda ukazuje na vjerojatnost da svi primjerci potječu iz iste radionice. Uvažavajući njihovu prostornu rasprostranjenost i povijesne okolnosti, radionicu bismo mogli tražiti u nekom obalnom gradu pod bizantskim vrhovništvom upravo na području južnog Jadrana ili južne Italije. Drač je zasigurno najvažnije naselje na tom dijelu Sredozemlja u ranobizantskom razdoblju, ali s obzirom na mnošinu nalaza iz južne Italije, možda bi bilo opravdanije produkcijski centar tražiti u nekoj od bizantskih luka na tom teritoriju, a prije svega u Siracusi. Naravno, na to pitanje u ovome trenutku nije moguće decidirano odgovoriti.

Kopče analizirane u ovome radu datiramo u 7. st. Na to ukazuju primjerci pronađeni zajedno s numizmatičkim materijalom npr. kopče iz Otranta pronađene zajedno s novčićem cara Heraklija (610. - 641.) i kopča iz groba 29 nekropole Drač – park Rinia koja je pronađena zajedno s novcem cara Konstansa II (641. - 668.). Kopče iz Drača prate i kopče tipa "Korint", dok su one iz Otranta pronađene zajedno s kopčom s okovom u obliku slova "U", što su sve artefakti koji se također mogu datirati u 7. st. Datiranje južnojadranske inačice kopči tipa "Bologna/Balgota" u 7. st. osnažuje i činjenica da se u isto vrijeme datiraju i "klasični" primjerci ranobizantskih kopči podtipa "Balgota" (u tom kontekstu treba podsjetiti na činjenicu da su na lokalitetima Cirò – Carrocceddu i Crucoli – Silipeto pronađeni zajedno i regionalni i "klasični" tip ovih kopči). U isto se vrijeme datiraju i kopče podtipa "Bologna"⁴⁵ od kojih spominjemo samo kopču s grčkog otoka Samosa, datiranu novcem u prvu polovicu ili sredinu 7. st.⁴⁶ i kopču iz Atene datiranu novcem Konstansa II (641. - 668.).⁴⁷ Prema Z. Vinskom, u usporedbi s ostalim tipovima

⁴⁵ Oba ova podtipa kopči se javljaju istovremeno u prvoj polovici 7. st., a traju i tijekom druge polovice 7. st. (J. WERNER, 1955, 43; Z. VINSKI, 1974, 28; I. BALDINI LIPPOLIS, 1999, 223). D. Csallany ih datira između godine 620. i 660. (usp. CSALLANY 1954, 340).

⁴⁶ C. EGER 2001, 344.

⁴⁷ V. VARSIK 1992, 84

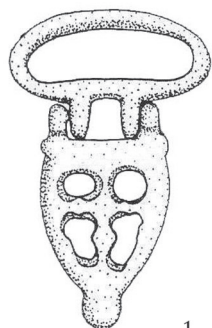
ranobizantskih kopči, one tipa "Bologna/Balgota" nastaju nešto poslije kopči tipa "Siracusa", a neposredno prije kopči tipa "Korint".⁴⁸ Važna je i činjenica da su sva tri podtipa rasprostranjena na istom prostoru (obale Sredozemnog i Crnog mora te neposredno zaleđe).

Zaključno kažimo da je regionalna inačica kopči tipa "Bologna/Balgota" jedan od dokaza koji ukazuje na razgranatu bizantsku trgovačku aktivnost, ali što je još važnije, i na postojanje ranobizantskog kulturnog kruga koji u 7. st. uključuje prostore južne Italije i južnog Jadrana, prostore koje je more u to doba povezivalo, a ne razdvajalo.

Članak s radošću posvećujemo cijenjenom akademiku Nenadu Cambiju čija su nam predavanja uvelike probudila interes za proučavanje jadranskih tema iz razdoblja na razmeđu kasne antike i ranog srednjeg vijeka.

⁴⁸ Z. VINSKI 1974, 28.

TI

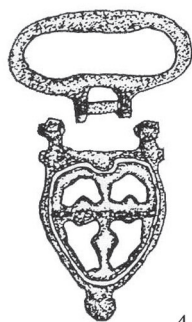
1

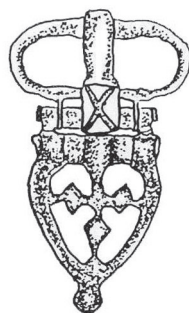
2

3

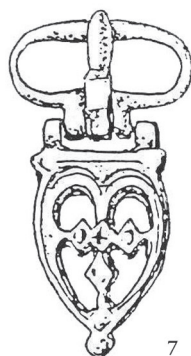
4

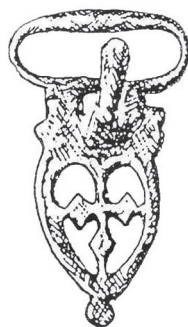
5

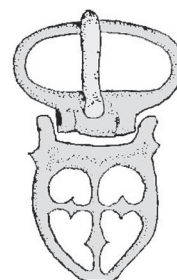
6

7

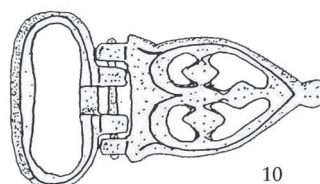

8

9

- 1-3: prema M. G. AISA - M. CORRADO (u tisku)
 4-5: crtež Z. Bakić prema E. DE JULIIS, 1984
 6: crtež Z. Bakić prema G. MANGANARO, 2002
 7-8: prema F. TARTARI, 1984
 9: prema Z. VINSKI, 1974
 10: prema L. PANI ERMINI - M. MARINONE, 1981

10

T II

1. Polače
2. Drač
3. Otranto
4. Cutrofiano
5. Torre del Mordillo
6. Scala Coeli
7. Silipeto
8. Ciro Marina
9. Carrocceddu
10. Melito Porto Salvo
11. Sicilija (točno mjesto nalaza nije poznato)
12. Sardinija (?)

T. II. Mjesta nalaza kopči regionalne inačice kopči tipa "Bologna/Balgota".

T. II. Finding sites of the regional variant of belt buckles of the "Bologna/Balgota" type.

LITERATURA

- AISA, M. G. – CORRADO, M., (u tisku). - M. G. Aisa – Margherita Corrado, I Manufatti altomedievali del Museo archeologico di Ciró Marina (KR), *Studi di antichità*, 12, Lecce.
- BALDINI LIPPOLIS, I., 1999. - Isabella Baldini Lippolis, *L'oreficeria nell'Impero di Constantinopoli tra IV e VII secolo*, Edipuglia, Bari.
- BRUSIĆ, Z., 1988. - Zdenko Brusić, Antička luka u Polačama na otoku Mljetu, *Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području* (=Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, 12), Zagreb, 139-151.
- CAGIANO DE AZEVEDO, M., 1968. - Michelangelo Cagiano de Azevedo, Il palatium di porto Palazzo a Meleda, *Tardo Antico e alto Medioevo la forma artistica nel passaggio dall'antichità all'medioevo*, Roma, 273-283.
- CORRADO, M., 2001. - Margherita Corrado, Cimiteri della Calabria altomedievale: complementi dell'abbigliamento e monili in metallo nei sepolcreti della costa jonica centro-settentrionale, *Studi Calabresi*, 1, 2, Gioiosa Ionica, 7-50.
- CSALLÁNY, D., 1954. - Deszö Csallány, Памятники византийского металлообрабатывающего искусства I, *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, II, 3-4, Budapest, 311-348.
- D'ANGELA, C., 1989. - Cosimo D'Angela, Tombe altomedievali a Vanze (Lecce), *Taras*, 9, 1-2, Taranto, 119-131.
- DE JULIIS, E. M., 1984. - Ettore M. De Juliis, L'attività archeologica in Puglia nel 1983, *Crotone, Atti del ventitreesimo Convegno di studi sulla Magna Grecia*, Taranto, 421-445.
- EGER, C., 2001. - Christoph Eger, Gürtelschnallen des 6. bis 8. Jahrhunderts aus dem Sammlung des Studium Biblicum Franciscanum, *Liber Annus*, 51, Jerusalem, 337-350.
- FISKOVIĆ, I., 1998. - Igor Fisković, Late antique Buildings in Polače on the Island of Mljet, *Radovi XIII. međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju*, sv. 3, Città del Vaticano - Split, 273-286.
- GARAM, É., 2002. - Éva Garam, The connection of Avar period princely and common grave goods with the Nagyszentmiklós treasure, *The Gold of the Avars – The Nagyszentmiklós treasure*, Budapest, 81-112.
- IBLER, U., 1992. - Ursula Ibler, Pannonische Gürtelschnallen des späten 6. und 7. Jahrhunderts, *Arheološki vestnik*, 43, Ljubljana, 135-148.
- JELIČIĆ-RADONIĆ, J., 1995. - Jasna Jeličić-Radonić, Pharos – antički grad, *Pharos – antički Stari Grad*, Zagreb, 56-114.
- LIGHTFOOT, M., 2003. - Mucahide Lightfoot, Belt buckles from Amorium and in the Afyon Archaeological Museum, *Amorium Reports II (BAR International Series 1170)*, Oxford, 81-103.
- MANGANARO, G., 2002. - Giacomo Manganaro, Arredo personale del bizantino in Sicilia (fibbie, spille, anelli), *Atti della I Congresso Internazionale di Archeologia della Sicilia Bizantina, Byzantino – Sicula IV*, Palermo, 475-511.
- MENGARELLI, R., 1902. - Raniero Mengarelli, La necropoli barbarica di Castel Trosino, *Monumenti antichi della Reale Accademia dei Lincei*, 12, Roma, 146-379.
- PANI ERMINI, L. – MARINONE, M., 1981. - Letizia Pani Ermini – Mariangela Marinone, *Museo Nazionale di Cagliari. Materiali Tardoantichi e altomedievali*, Roma.
- SPADEA, R., 1991. - Roberto Spadea, Crotone: problemi del territorio fra tardoantico e medioevo, *Mélanges de L'école française de Rome, Moyen age*, 103, 2, Roma, 553-573.

- TARTARI, F., 1984. - Fatos Tartari, Një varrezë e mesjetës së hershme në Durrës, *Iliria*, 14, 1, Tirana, 227-250.
- VARSİK, V., 1992. - Vladimir Varsik, Byzantinische Gürtelschnallen im mittlern und unteren Donaauraum im 6. und 7. Jahrhundert, *Slovenská Archeológia*, 40, 1, Bratislava, 77-108.
- VINSKI, Z., 1974. - Zdenko Vinski, Kasnoantički starosjedioci u salonitanskoj regiji prema arheološkoj ostavštini predslavenskog supstrata, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 69, Split, 5-87.
- WERNER, J., 1955. - Joachim Werner, Byzantinische Gürtelschnallen des 6. und 7. Jahrhunderts aus der Sammlung Diergardt, *Kölner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte*, 1, Köln 1955, 36-48.

NEW CONSIDERATIONS OF EARLY BYZANTINE BELT BUCKLES OF THE "BOLOGNA/BALGOTA" TYPE

SUMMARY

Belt buckles are among the most characteristic early Byzantine finds, whose importance is also emphasized by the fact that often they are the only artifacts that can enable the dating of a broader archaeological context. Their chronology and typology are well known primarily thanks to the works of J. Werner, D. Csallany, and Z. Vinski.

In this article, the belt buckles of the "Bologna/Balgota" type are analyzed, more exactly particular variants of these buckles characteristic for southern Italy and the southern Adriatic that the author identifies on the basis of published, but also as yet unpublished material. A total of 16 examples of such buckles are known, and for 13 of these the exact site of discovery is known. Six examples come from Calabria, three from Puglia, two from Drač in northern Albania, and one each from Sicily and from Polače on the island of Mljet. Their basic characteristic is a buckle mount decorated with a cross-like motif in a perforated technique. Considering the great mutual similarity of these buckles and the fact that all were found in places under Byzantine dominion, exclusively in the region of the southern Adriatic and in southern Italy, the author considers it justified to identify this group of buckles as a special variant of the "Bologna/Balgota" type.

The buckles are dated to the 7th century, as is proven by examples found in closed grave units together with numismatic material (coins of Heraclius and Constans II), and by other buckles dated to the same period (such as buckles of the "Corinth" type). Such an assignment is further supported by the fact that the "classical" examples of buckles of the "Bologna/Balgota" type are also dated to the 7th century.

The belt buckles analyzed in this article indirectly prove the existence of an early Byzantine cultural circle that included the area of the southern Adriatic and southern Italian coasts, at a time when the sea connected and did not divide this territory.

KEY WORDS: *belt buckles of the "Bologna/Balgota" type, southern Adriatic, southern Italy, early Byzantine period, 7th century*